

ČLÁNKY

Teoretické možnosti analýzy regionálních politických subsystémů: příklad Spolkové republiky Německo

Jiří Pytelka¹

Katedra politologie, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Brno

Theoretical opportunities of the regional political subsystems analysis: the example of the Federal Republic of Germany. This article attempts to approach the research opportunities in the field of the regional party competition research in multi-level settings on the example of Federal Republic Germany regional (state) level. First, we present an overview of approaches that explore sub-state party systems and levels of their congruence with national party systems. Second, we present possible opportunities and constraints that for sub-state research offer the German environment. Finally, despite rather theoretical focus of the article, we present a brief empirical analysis of one of the regional political subsystem, using the elections in Saxony-Anhalt from 1990 to 2011 as an example.

Keywords: Germany, German Länder, Sachsen-Anhalt, party competition, regional elections, multi-level settings, party system nationalization

Citace článku: Pytelka, J. 2015. „Teoretické možnosti analýzy regionálních politických subsystémů: příklad Spolkové republiky Německo.“ *Central European Journal of Politics* 1 (1): 40–54.

1. Úvod

Existence víceúrovňového uspořádání, které je obsahem konkrétního politického systému, přináší do současného politologického výzkumu řadu aktuálních otázek týkajících se metodologických možností zkoumání horizontálních a vertikálních charakteristik studovaného politického prostoru. Při pokusech o jejich zodpovězení je vhodné se nejprve zaměřit na identifikaci samotného politického systému, uvnitř kterého nacházíme vlastní subsystémové jednotky určené k analýze. Federální a regionalizované uspořádání přitom představuje teritoriálně-politický systém, ve kterém je možné rozlišit existenci jedné překlenující (federální) jednotky a přítomnost několika jednotek regionálních. Takovýto politický systém je charakterizován existencí

¹ Korespondence: Mgr. Jiří Pytelka je studentem doktorského studijního programu Politologie na Katedře politologie, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Joštova 10, 602 00 Brno, Česká republika, E-mail: pytelka@gmail.com

regionálních politických subsystémů, regulovaných přijatým ústavním textem, v jejichž rámci je možné identifikovat politické aktéry zastoupené politickými stranami, tvořícími na základě svých interakcí určité stranické systémy (Strmiska 2003: 2 a n.).

V souvislosti se zkoumáním federálního a regionalizovaného zřízení je nutné předpokládat, že se chová jako dynamický systém a následně uvažovat o jeho vymezení v rámci obecné systémové teorie. Společenské systémy, mezi které politický systém patří, náleží k tzv. systémům otevřeným, charakterizovaným výraznou dynamickou interakcí mezi proměnnými a jejich vzájemnými vazbami.² Ludwig von Bertalanffy, jako jeden z hlavních tvůrců obecné systémové teorie (viz Bertalanffy 1969: xv a n.), považuje za okolí systému ty prvky, které svou změnou vyvolají reakci v daném systému a také analogicky mezi tyto prvky patří ty, které se změní v důsledku reakce na změny v tomto systému. Je tedy zřejmé, že určit přesnou hranici v tak složitých komplexech jako jsou společenské systémy není jednoduché a v mnoha případech se nejedná pouze o záležitost objektivního přístupu, ale také subjektivního hodnocení situace sociálním vědcem.³

Cílem tohoto textu je pokusit se nastínit teoretické možnosti (i omezení) analýzy regionálních politických subsystémů na příkladu Spolkové republiky Německo. Příklad Německa, resp. německých spolkových parlamentů, byl současně zvolen z toho důvodu, že bližší pohled na výsledky výzkumu německých regionů ukazují, že je tato oblast v současné době stále mimo hlavní zájem politologického zkoumání. Konečně, i přes spíše teoretické zaměření předkládaného textu, se v závěru pokusíme předložit i jeden stručný empirický případ možné analýzy regionálních politických subsystémů na příkladu zemských voleb ve spolkové zemi Sasko-Anhaltsko v letech 1990 až 2011.

2. Teoretická východiska analýzy regionálních politických subsystémů

Výzkum stranických systémů z hlediska prostorové a časové dimenze se poprvé objevil počátkem 70. let minulého století v analýzách norského politologa a sociologa Steina Rokkana (viz Lipset a Rokkan 1967; Rokkan et al. 1970; Flora, Kuhnle a Urwin 1999; srov. Strmiska et al. 2009: 17 a n.), který se ve svých analýzách zaměřoval na studium otázek spojených s problematikou přesunu volební soutěže z úrovně volebních obvodů na úroveň národní (celostátní). V této souvislosti se také objevily koncepty „teritoriální

² Zvláštním znakem otevřených systémů je stav rovnováhy, kterého se dosahuje pomocí neustále probíhajících interakcí mezi jednotlivými prvky. Tyto systémy jsou tedy zároveň dynamické i stabilní a je pro ně typické, že nejen reagují na vnější podněty, ale také jsou schopny podněty do okolí vysílat (viz Bertalanffy 1969: 132).

³ Více k teorii politického systému viz Říchová 2000: 45 a n.

homogenizace“ či „nacionalizace politiky“, charakterizující tzv. rokkanovskou tradici zkoumání stranických a volebních systémů (Strmiska et al. 2009: 17).

Prvotním impulsem pro studium teritoriality v oblasti stranických a volebních systémů bylo před více než padesáti lety dílo francouzského politologa Maurice Duvergera (1954), byť primárním zaměřením jeho práce bylo studium funkcionální dimenze stranických a volebních systémů. Duverger ve svých analýzách dospěl ke zjištění, že stranický systém je úzce provázán s utvářením volebního systému a na základě této skutečnosti zformuloval své zákony a hypotézy, považující volební systém za nezávislou proměnnou ovlivňující výslednou podobu stranického systému, který se tak stává proměnnou závislou (srov. Chytilík 2007: 15 a n.). Přestože Duverger stanovil platnost svých zákonů na úrovni volebního obvodu, jeho práce se zaměřila na jejich interpretaci na národní (celostátní) úrovni a v této souvislosti se také objevuje pojem tzv. projekce. V jeho rámci dochází k „projekci“ Duvergerových zákonů z oblasti volebních obvodů na celoarénový charakter volební soutěže (Strmiska et al. 2009: 22).

Od té doby prošly Duvergerovy zákony kritickým zkoumáním řady sociálních vědců a přestože někteří z nich dospěli ke zcela opačným závěrům, tedy že stranický systém je nezávislou proměnnou, která ve výsledku ovlivňuje podobu volebního systému, nebyly Duvergerovy zákony a hypotézy do současnosti zcela zpochybněny a vyvráceny.⁴ Vědci zabývající se zkoumáním možností vzájemného ovlivňování stranických a volebních systémů jsou řazeni k tzv. duvergerovské tradici. Jedním z nejznámějších pokračovatelů a zároveň kritiků Duvergerových zákonů je italský politolog Giovanni Sartori, který se pokusil doplnit a přeformulovat Duvergerovu práci o volebních a stranických systémech. Mimo jiné zdůraznil podmínku strukturace stranického systému na možnost projekce Duvergerových zákonů z úrovně volebních obvodů na úroveň celoarénovou. Několik let před ním se zabýval zkoumáním psychologických účinků volebního systému kanadský politolog Colin Leys, který se soustředil na výzkum působení psychologických účinků při výběru kandidátů ve volebním obvodu, se zřetelem k jejich šancím na celostátní úrovni v případě, že jsou na celostátní úrovni nevýznamní (Strmiska et al. 2009: 22).

Jedním z kritiků Duvergerových zákonů, který odmítá i závěry Leyse a Sartoriho, je americký politolog Gary Cox (1997). Ve svém díle „projekci“ mechanických a psychologických účinků volebního systému z volebních obvodů na celostátní úroveň odmítl a tím zůstal „*v perspektivě zkoumání horizontálních nominálních (stranická příslušnost) charakteristik volební soutěže (stranické příslušnosti kandidátů ve volebních*

⁴ Důležitým předpokladem souvisejícím s Duvergerovými zákony, je Duvergerem vytvořený koncept účinků volebního systému, v rámci kterého jsou rozlišeny dva účinky – mechanický a psychologický. Mechanický účinek je spojen přímo s volební formulí, tedy vlastním způsobem přepočtu hlasů na mandáty, zatímco psychologický účinek souvisí s volebním rozhodováním voličů na základě anticipace mechanických účinků volebního systému (Strmiska et al. 2009: 22).

obvodech) a formátu volební soutěže, který se na úrovni obvodů ustaví.“ (Strmiska et al. 2009: 23) Při uvažování nad skutečným využitím Duvergerových zákonů v rámci zkoumání volebních obvodů hovoří Cox o teoretickém předpokladu a v případě výzkumu celostátní úrovně se dle Coxe jedná o empirickou generalizaci, která navíc obsahuje řadu výjimek. Tato kritika mechanických a psychologických účinků volebního systému vedla k vytvoření více empirických konceptů zaměřených na interpretaci volební soutěže na základě vztahu mezi výsledky v jednotlivých volebních obvodech a celkovým výsledkem na národní úrovni. Jednomu z těchto konceptů je věnována práce amerických politologů Praddepa Chibbera a Kena Kolmana (2004). V rámci své analýzy se omezili na zkoumání federálních států, které užívají jednokolový volební systém relativní většiny. V jejich případě se jedná o zkoumání konceptu, který pracuje s pojmem tzv. stranické agregace. Stranická agregace se zjišťuje na základě poměru míry fragmentace stranického systému na národní úrovni a jeho průměrnou hodnotou zjištěnou ve volebních obvodech (srov. Strmiska et al. 2009: 23 a n.) Její úroveň je dána mírou centralizace, která závisí na vzájemném poměru mezi jednotlivými úrovněmi vlády. Při vysoké centralizaci je pravděpodobný výskyt několika silných *catch-overall* stran, na rozdíl od slabě centralizovaných systémů, ve kterých dle Chibbera a Kollmana nemusí dojít k vytvoření silných celostátních stran a mohou se zde vyskytovat četné regionální strany s nerovnoměrnou podporou (Chytilík a Šedo 2004: 14).

Mezi současné pokračovatele rokkanovské tradice patří švýcarský politolog Daniele Caramani (viz Caramani 2000; Caramani 2004), jehož koncept nacionalizace stranických systémů se pokouší zachytit míru jejich prostorové institucionalizace, sledováním volebních výsledků politických stran v určitých volebních jednotkách (volebních obvodech). Caramani provedl analýzu volebních výsledků sedmnácti evropských zemí v průběhu 150 let a dospěl k závěru, který konstatoval zvyšující se teritoriální homogenizaci (nacionalizaci) sledovaných evropských stranických systémů. V této souvislosti však upozornil, že takovýto proces není nutně jednosměrný a nezvratný a jako příklad možné hrozby vedoucí k teritoriální heterogenizaci uváděl krizi konceptu národních států. Caramani se ve své práci zčásti opíral o Rokkanův koncept konfliktních linií (*cleavages*) a postupné snižování významu teritoriálních konfliktních linií dával do souvislosti se zvyšováním teritoriální homogenity. Následně uvažoval o přítomnosti určité fragmentace voličské podpory uvnitř současného státu, která má podle něj však spíše základ kulturní než teritoriální (Chytilík a Šedo 2004). V jeho práci se také objevily úvahy nad významem pravo-levé dimenze vzešlé z národní a průmyslové revoluce a dále se zabýval rovněž zkoumáním přetrvávání před-průmyslové kultury a štěpení centrum-periferie v procesu národní integrace (Caramani 2005: 295).

Caramani (2004) ve své práci rozlišil tři indikátory nacionalizace politiky. Prvním je prostorová konvergence stranické podpory a volební účasti, v rámci které je možné pozorovat snižování rozdílů ve volebních výsledcích politických stran z hlediska

rozprostření jejich volební podpory ve sledovaných jednotkách. Druhý indikátor nacionalizace se týká identifikace relevantní oblasti, v rámci které dochází k rozhodování voličů. Caramani jej nachází na národní úrovni, v rámci probíhajících politických procesů. Třetím indikátorem, úzce souvisejícím s přítomností druhého, je možnost pozorovat teritoriálně uniformní reakce na politické stimuly, které je možné sledovat na základě výše volební účasti a dosažené voličské podpory jednotlivých politickým stran. Převod do měřitelné podoby se Caramanimu podařil u prvního a třetího indikátoru.

Výsledkem Caramaniho výzkumu nacionalizace politiky je vytvoření typologie teritoriálních konfigurací evropských stranických systémů po roce 1945, ve které je vyjádřena vzájemná závislost teritoriálního rozložení volební podpory pro politické strany účastníci se voleb a současně přítomnost regionálních stran v těchto volbách.⁵ Caramani dospívá k následujícím čtyřem kategoriím. První je charakterizována situací, kdy je možné pozorovat alespoň jednu velkou regionální stranu, při heterogenním teritoriálním rozložení volební podpory pro hlavní strany. V takovém případě se jedná o regionalizovaný stranický systém. Jestliže je přítomna alespoň jedna velká regionální strana, ale teritoriální rozložení volební podpory pro hlavní strany je homogenní, hovoří Caramani o segmentovaném stranickém systému. V situaci, kdy jsou zaznamenány pouze malé regionální strany nebo vůbec žádné a teritoriální rozložení volební podpory pro hlavní strany je heterogenní, jedná se o teritorializovaný stranický systém. Jestliže jsou zaznamenány pouze malé regionální strany nebo vůbec žádné a teritoriální rozložení volební podpory pro hlavní strany je homogenní, můžeme hovořit o nacionalizovaném stranickém systému (Caramani 2004: 154 a n.).

Zatímco ale Caramani zkoumá politické subjekty, které obdržely nejméně 5 % hlasů na celostátní úrovni, vyžaduje podle našeho názoru sestup na nižší (regionální) úroveň agregace nutnost posuzovat všechny subjekty, které získaly regionální (zemské) parlamentní zastoupení, i když nepřekročily 5% hranici. Další nutnou modifikací Caramaniho konceptu je postup v případě změny počtu volebních obvodů v konkrétní zemi. Caramani ve své práci uvádí, že v případě změny hranic zkoumaných oblastí takovéto „jednotky jsou jednoduše přidány nebo vynečány“ Caramani (2000). Domníváme se, že řešíme-li kratší časový úsek než Caramani, v našem (německém) případě cca období 20 let, je možné provést z důvodu přehlednější komparace dílčí sloučení volebních obvodů se změnou hranic, bez ztráty relevance zjištěných dat a tyto následně porovnávat.

Další vědci se poté věnovali výzkumům, pro které je charakteristické vnímání nacionalizace z hlediska časového a teritoriálního nikoli jako procesu, ale jako variující

⁵ Caramani (2005) zahrnuje do své analýzy politické strany, které získaly ve sledovaných volbách nejméně 5 % hlasů.

veličiny.⁶ O možnost přesnějšího určení míry nacionalizace se v této souvislosti pokusili američtí politologové Mark P. Jones a Scott Mainwaring zkonstruováním tzv. skóre stranické nacionalizace (*Party Nationalization Score – PNS*), které vychází ze statistické metody tzv. Giniho indexu, kdy je výsledný Giniho koeficient odečten od čísla 1 (Jones a Mainwaring 2003: 3 a n.).⁷ Ve své práci se Jones a Mainwaring (2003) zabývali zkoumáním zemí severní, střední a jižní Ameriky a zaměřili se na souvislost mezi mírou nacionalizace a kvalitou demokracie v jednotlivých zemích. Jones a Mainwaring předpokládají, že čím nižší je míra nacionalizace stranických systémů, tím vyšší je pravděpodobnost, že některé politické strany budou v takovém prostředí upřednostňovat směrem k voličům klientelistický přístup a v takovém případě je také možné očekávat vyšší pravděpodobnost přítomnosti charismatických vůdců. V těchto zemích budou také pravděpodobnější nedisciplinované stranické frakce a obtížné utváření dlouhodobé parlamentní většiny. Naopak v zemích s vyšší mírou nacionalizace se dají očekávat dlouhodobé parlamentní většiny, které se opírají o disciplinované politické strany. Míra nacionalizace je v tomto pojetí definována jako stupeň aproximace subnacionálních či substátních voličských vzorců (tj. zejména míry podpory jednotlivých politických stran) vzhledem ke vzorci státnímu. V souvislosti s možností provést komparaci jednotlivých stranických systémů na substátní úrovni zdůrazňují Jones s Mainwaringem otázku velikosti substátních jednotek určených k analýze (Chytilík a Šedo 2004: 5 a n.).

Na možné zkreslení PNS, spočívající ve vyšší výsledné heterogenitě zkoumaného systému, je-li přítomen vyšší počet sledovaných volebních obvodů v rámci jednoho stranického systému, upozornil švýcarský politolog Daniel Bochsler (2005), který následně navrhl upravené PNS, tzv. standardizované nacionalizační skóre. Ve své práci, která se zabývala studiem míry stranické nacionalizace v prostoru postkomunistických zemí, zdůraznil dva problémové momenty, které se týkají území s vyšším počtem volebních obvodů. První problém se týká skutečnosti, že zjištěná teritoriální heterogenita zkoumaného stranického systému roste při zvětšujícím se počtu volebních obvodů a dochází tak ke zkreslení výsledné hodnoty míry nacionalizace. S tím souvisí i druhý problém, kdy ze stejného důvodu dosahují v zemi s vyšším počtem volebních

⁶ Předchůdcem současných badatelů v této oblasti byl americký politolog Elmer Eric Schattschneider, který sledoval vztah mezi stoupající důležitostí národní úrovně politiky a přítomností světové hospodářské krize ve 30. letech 20. století (Strmiska et al. 2009: 21).

⁷ Giniho koeficient je hodnota používaná často v ekonomických vědách zabývajících se teoriemi příjmových nerovností ve společnosti. V případě Jonese a Mainwaringa (2003) zjišťuje míru, s níž strana získává stejné počty hlasů ve všech volebních obvodech. Vyjadřuje rozdíl mezi křivkou ideálního rovnoměrného rozložení a skutečně zjištěnou křivkou. Z tohoto důvodu leží v intervalu 0 až 1, v němž hodnota 0 znamená perfektní diverzifikační schopnost (naprosto rovnoměrná distribuce hlasů ve všech sledovaných jednotkách), zatímco hodnota 1 znamená nulovou diverzifikační schopnost (distribuce hlasů je ve sledovaných jednotkách zcela nerovnoměrná) (Chytilík 2007: 79 a n.).

obvodů malé strany relativně vyšší míry heterogenity. Druhý problém nepovažuje Bochsler za podstatný, neboť je možné předpokládat, že malá strana bude reprezentovat pouze část země, na rozdíl od velké strany, která zahrnuje zemi celou (Bochsler 2005: 5). První problém se Bochsler pokusil eliminovat vytvořením tzv. standardizovaného nacionalizačního skóre a jeho následným využitím pro zjištění míry nacionalizace (srov. Bochsler 2005: 5).

Dvojič autorů, která se rozhodla ve svých výzkumech spojit nacionalizační a agregativní přístup byli japonský politolog Yuko Kasuya a americký politolog Johannes Moenius. Ve své práci upozornili, že míru nacionalizace stranických systémů je třeba určit na základě dvoudimenzionálního konceptu, který zahrne jak horizontální, tak agregativní hodnoty. Zavedli proto indikátor inflace, který vyjadřuje míru agregace na základě porovnání fragmentace stranického systému na úrovni obvodů a na úrovni národní. Zjištěné hodnoty inflace jsou doplněny o indikátor disperze, který zjišťuje velikost rozptylu fragmentace mezi jednotlivými volebními obvody navzájem. Následně dospěli ke čtyřem typům stranických systémů. V případě vysoké inflace a nízké disperze se jedná o uniformně lokalizované stranické systémy, jestliže je inflace vysoká a stejně tak disperze, řadí se takové stranické systémy k silně lokalizovaným. Při nízké inflaci a stejně tak nízké disperzi hovoří o nacionalizovaných stranických systémech a je-li zjištěna nízká inflace a zároveň vysoká disperze je možné hovořit o slabě lokalizovaných stranických systémech (Kasuya a Moenius 2008: 127; srov. Strmiska et al. 2009: 24 a n.).

Na nebezpečí vzniku deformovaného pojetí stranické soustavy v přístupu Kasuyi a Moeniuse utvářením „*stranického systému volebního obvodu*“ upozornil Strmiska, podle kterého je představa, že „*z agregace lokálních stranických systémů jednotlivých volebních obvodů pak povstává jediný celostátní 'národní' stranický systém*“ neobhajitelná (Strmiska 2006: 94). Existence každého stranického systému je dle Strmisky podmíněna institucionálně-politickým rámcem majícím vlastnosti, dle kterých je možné přesvědčivě určit, že se jedná o politický systém nebo subsystém. Volební obvod však takové charakteristiky neobsahuje a je možné jej označit pouze jako výseč celku bez odpovídajících vlastností institucionálně-politického útvaru (srov. Strmiska 2006).

Zabýváme-li metodologickými otázkami spojenými s možnostmi analýz zemských politických systémů jako subsystémových entit, je vhodné zmínit rovněž koncept „druhořadých voleb“ německých politologů Karlheinz Reifa a Hermanna Schmitta (1980), v rámci něhož autoři zkoumají možnost hierarchické kategorizace víceúrovňových voleb. Zabývají se volbami probíhajícími v národní volební aréně, mezi nimiž rozlišují „prvořadě volby“, ke kterým náleží výhradně volby konané do dolních komor parlamentů (parlamentní systémy), případně prezidentské volby (prezidentské systémy), a „druhořadě volby“, ke kterým náleží všechny ostatní volby (evropské volby,

volby do horních komor parlamentů, nebo regionální či místní volby).⁸ Mezi volbami prvořadými a druhořadými nalézají řadu vzájemných vztahů a v průběhu zkoumání voleb národních a voleb regionálních nacházejí zajímavý prvek, který je identifikován jako faktor „méně je v sázce“.⁹ Účinku tohoto faktoru na oblast druhořadých voleb připisují především snížení celkové volební účasti, menší intenzitu předvolební kampaně a zvýšení zisku hlasů malých a nových stran. Druhořadé volby se také velmi často odlišují svým institucionálním uspořádáním, v rámci kterého bývá užita odlišná volební formule než jaká je platná v prvořadých volbách.

Zde diskutované určení zemských politických systémů jako subsystémů německého politického systému nás dále přivádí k otázce zabývající se zařazením stranického systému z hlediska víceúrovňové perspektivy. Oproti dřívějším přístupům zkoumajícím strany a stranické systémy v jednoúrovňové perspektivě, je v současnosti nutné zaměřit se na uspořádání víceúrovňové, v rámci kterého je zřejmé, že „s přechodem od analýzy 'jednoúrovňových' volebních fenoménů ke komparativní analýze voleb a s volbami bezprostředně souvisejících procesů utváření a reprodukce stranických soustav v kontextu víceúrovňových institucionálně politických komplexů vyvstaly nové metodologické problémy a řada problémů již známých se objevila v pozměněném světě, resp. byla uvedena do nových souvislostí.“ (Strmiska 2007: 181)

V minulosti byl stranický systém chápán především jako vyjádření národní nebo federální úrovně stranické reprezentace a metodologické postupy týkající se přístupu ke studiu subsystémů politických systémů, vytvářející vlastní stranické konfigurace, mezi které náleží také stranické systémy utvářející se na regionální úrovni, nebyly až do 90. let minulého století rozsáhleji diskutovány (Strmiska et al. 2009: 43). Jednou z prvních významných studií pokoušející se reflektovat uvedenou problematiku, byla práce vlámského politologa Krise Deschouwera, ve které navrhl rozlišit v rámci víceúrovňových uspořádání pět typů stranických interakcí. První představuje vertikální interakce uvnitř víceúrovňových stran, druhou je vertikální interakce mezi stranami, třetí tvoří horizontální interakce mezi stranami v jednom systému, čtvrtou je horizontální interakce mezi stranami v jednom systému (uvnitř stran začleněných do různých stranických systémů) a pátou představuje horizontální interakce mezi stranami (probíhající v rámci jednoho politického systému, nikoli však v pouze jedné stranické soustavě) (Strmiska et al. 2009: 43).

⁸ Reif a Schmitt (1980) se ve své práci soustředili, v rámci druhořadých voleb, především na analýzu voleb do Evropského parlamentu.

⁹ Pro aplikaci konceptu druhořadých voleb na volby regionální a místní je však nutné uvažovat s celkovým institucionálním utvářením dané politické obce (Strmiska et al. 2009: 40).

V další Deschouwerově práci zabývající se víceúrovňovým uspořádáním se již neobjevuje výraz „víceúrovňový stranický systém“,¹⁰ ale je zde učiněn posun na cestě k zavedení typologie stran ve víceúrovňových systémech. Ve svém konceptu představuje devět typů stran v rámci víceúrovňového uspořádání sestávajícího z dvou úrovní – národní a regionální. Zohledňuje zde účast strany ve volbách z hlediska územního rozprostření (jeden region, více regionů, všechny regiony) a z hlediska účasti ve volbách (pouze regionální úroveň, pouze národní úroveň, regionální i národní úroveň). Na tomto základě určuje devět typů stran. Prvním typem je strana, která se účastní voleb pouze na regionální úrovni v jednom regionu. Druhý typ představuje strana účastnící se voleb pouze na regionální úrovni ve více regionech a ke třetímu typu náleží strana účastnící se voleb pouze na regionální úrovni a ve všech regionech. Čtvrtý typ představuje strana účastnící se ve volbách pouze na národní úrovni a v jednom regionu. K pátému typu se přiřazuje strana účastnící se voleb pouze na národní úrovni a ve více regionech a k šestému typu lze přiřadit stranu jestliže se účastní voleb pouze na národní úrovni ve všech regionech. Sedmým typem je strana účastnící se voleb na regionální i národní úrovni v jednom regionu. K osmému typu náleží strana jestliže se účastní voleb na regionální i národní úrovni ve více regionech a posledním devátým typem je strana účastnící se voleb na regionální i národní úrovni ve všech regionech (Strmiska et al. 2009: 45). Aplikace Deschouwerovy typologie však má svá úskalí, vzhledem k absenci uvažování o kategorii hybridních stran a vzhledem k nadměrnému rozsahu kategorie víceregionálních stran, který je patrný při posuzování konvergence souboru stranických soustav (více viz Strmiska et al. 2009: 45) relevantních stran (v Sartoriho pojetí).¹¹

3. Možnosti analýzy regionálních politických subsystémů: příklad Spolkové republiky Německo

Zaměříme-li se na práce zabývající se studiem německého politického systému (např. Beyme 2004; Rudzio 2006; Schmidt 2007), je v těchto dílech možné nalézt nejen popis politických institucí a způsobů jejich fungování, ale současně také názory upozorňující na skutečnost, že „*zastoupení politického systému musí zahrnovat jednak více než jen instituce, a jednak méně než celou společnost*“ (Rudzio 2006: 9), které jsou v souladu s teorií společenských systémů a upozorňují na nemožnost jednoznačného vymezení

¹⁰ Deschouwer ve studii týkající se typů stranických interakcí neobjasnil vztahy mezi jednotlivými stranickými systémy, což mělo za následek určitou problematizaci jeho konceptu (Strmiska et al. 2009: 43).

¹¹ Pro určení stranické relevance stanovil Sartori dvě kritéria. Prvním z nich je koaliční (vládní) potenciál (nejen strany, které jsou účastny ve vládní koalici, ale také ty které připadají jako koaliční partner v úvahu), druhé představuje potenciál vyděračský (existence strany ovlivňuje postup ostatních relevantních účastníků) (Sartori 2005: 128).

jeho hranic (Schmidt 2007: 15).¹² Dirk Berg-Schlosser s Theo Stammenem upozorňují, že „cílem moderní politické vědy v této oblasti je vytvořit teoretické kategorie, které by umožňovaly zahrnout do analýzy mnohost určujících faktorů politického dění.“ (Berg-Schlosser a Stammen 2000: 162)

Soustředíme-li se na oblast našeho výzkumu, která je v rámci německého politického systému zaměřena především na šestnáct spolkových zemí (*Länder*), stojíme před otázkou, zda se v jejich případě jedná o: a) subsystémy politického systému; b) samostatné politické systémy; nebo c) situaci, která není slučitelná s podmínkami obecné systémové teorie. Předkládaná práce se přiklání k názoru, že se v případě spolkových zemí jedná o subsystémy politického systému, neboť existence těchto zemí je dána ústavním textem německé federace, tzv. Základním zákonem,¹³ a institucionálně-politický rámec je dále upraven ústavními texty jednotlivých spolkových zemí. Splňují tak podmínku kladenou českým politologem Maxmiliánem Strmiskou na federální a regionalizované uspořádání, spočívající v předpokladu, „že jde o systém vícevrstevné, víceúrovňové reprezentace a víceúrovňové vlády kombinující prvky sdílené vlády a regionální samosprávy. Jde tedy o teritoriálně-politický systém zahrnující regionální (sub-federální) politické sub-systémy.“ (Strmiska 2003: 2)

Prostorové vymezení analyzovaných jednotek je nutné doplnit vymezením časovým, které se v případě německých spolkových zemí jeví jako vhodné omezit na období od znovusjednocení v roce 1990 do současnosti.¹⁴ Krátké období let 1945 až 1949 po druhé světové válce, kdy bylo Německo rozděleno do čtyř okupačních správ jednotlivých vítězných mocností, a následné období let 1949 až 1990, které bylo charakteristické existencí dvou německých států, jsou k provedení analýzy zemských politických systémů dle našeho názoru nevhodné. V prvním krátkém období let 1945 až 1949 docházelo k počátečnímu formování nového politického systému Německa a vznikaly jednotlivé subsystémové entity, což v případě spolkových zemí znamenalo především uskutečnění prvních zemských voleb na základě pravidel určených okupačními mocnostmi a následné přijetí vlastních ústavních textů jednotlivých zemí nově zvolenými zemskými parlamenty. Druhé, delší období let 1949 až 1990, bylo ve znamení existence dvou samostatných států s odlišnými politickými systémy.

V rámci výše uvedených konceptů zabývajících se analýzou politických systémů s pomocí analyzování teritoriální rozrůzněnosti volební soutěže, se jeví jako nevhodné

¹² Beyme v souvislosti s identifikací politického systému uvažuje v případě Německa o důležitosti trvalé přítomnosti určité politické kultury. Uvádí, že v případě Německa je přítomen normativní ideál „politické kultury“ mající vliv na daný politický systém (srov. Beyme 2004: 61 a n.).

¹³ Základní zákon jejich existenci zmiňuje již v preambuli ústavního textu a dále vztah mezi federací a zeměmi přesněji vymezuje ve II. kapitole Základního zákona „Federace a země“ (DB 2003).

¹⁴ Ke znovusjednocení Německa došlo 3. října 1990. Více k této události z politologického hlediska viz Beyme 2004: 15 a n.

pro výzkum německých zemských politických subsystémů užití konceptu Chibbera a Kolmana (2004). Tito autoři se ve své práci zaměřili pouze na země používající jednokolový volební systém relativní většiny, který není v žádné spolkové zemi aplikován a jejich orientace na zjištění míry stranické agregace, vytvořené na základě poměru fragmentace stranického systému na národní úrovni a jeho průměrnou hodnotou zjištěnou ve volebních obvodech, která je dáвана do souvislosti s mírou centralizace závisící na vzájemném poměru mezi jednotlivými úrovněmi vlády, se jeví z metodologického hlediska jako nevhodná pro aplikaci na výše představené zemské subsystémy. Stejně tak se jeví nevhodné užití konceptu Kasuyi a Moeniuse (2008), kteří se zabývají, stejně jako Chibber a Kolman, mírou agregace zjištěné na základě porovnání fragmentace stranického systému na úrovni národní a na úrovni obvodů, pro kterou užívají indikátor inflace, který není omezen užívaným volebním systémem zkoumané geografické jednotky ani mírou centralizace závislou na vzájemném poměru mezi jednotlivými úrovněmi vlády. Indikátor míry agregace je však v jejich případě doplněn o indikátor disperze, zjišťující velikost rozptylu fragmentace mezi jednotlivými volebními obvody navzájem. V tomto případě ale dochází ke zpochybnění možnosti uvažovat o vhodném výzkumu v rámci politického systému nebo subsystému, neboť se oba autoři pokoušejí pracovat s pojetím stranického systému vytvořeným v rámci volebního obvodu. Předpoklad existence stranického systému v rámci volebního obvodu však nesplňuje institucionálně-politické charakteristiky kladené na podmínku identifikování přítomnosti stranického systému.

Z výše představených metodologických postupů se nám naopak jeví jako vhodné a přínosné pokusit se při analýze politických systémů se zaměřením na zemské subsystémy německé federace využít konceptu nacionalizace, tak jak byl obsažen ve studiích Caramaniho (2004, 2005) a Jonese s Mainwaringem (2003). Za nejvhodnější základní metodologický postup při našem výzkumu ale považujeme využití Caramaniho konceptu nacionalizace politiky, v rámci kterého je možné provést zkoumání horizontální prostorové konvergence podpory politických stran a konvergence podpory voličů, ovšem, oproti Caramaniho práci, přenesené na nižší (zemskou) úroveň.

Vzhledem k tomu, že výzkum oblasti německých regionů je „vědecky podhodnocen“,¹⁵ jeví se zajímavým cílem např. provedení analýzy německých zemských stranických systémů po roce 1989, kde by analytické jednotky představovalo šestnáct spolkových zemí, v rámci kterých by byly zkoumány volební výsledky jednotlivých politických subjektů v jednotlivých volebních obvodech v časové řadě a z teritoriálního

¹⁵ O této skutečnosti se zmiňuje např. americký politolog William M. Downs v souvislosti se svým výzkumem tvorby koalic na regionální úrovni (viz Olsen a Hough 2007: 4).

hlediska.¹⁶ Zkoumána by tedy nebyla nacionalizace jednoho národního stranického systému v přísném slova smyslu, ale vzájemná podobnost, resp. rozdílnost jednotlivých zemských stranických systémů. Na základě provedení jednoúrovňové analýzy výsledků druhořadých voleb a na základě takto získaných údajů se pro určení míry nacionalizace stranických systémů jeví jako vhodné využít právě konceptu stranické nacionalizace Jonese a Mainwaringa (2003), který by byl vyjádřen skórem stranické nacionalizace (tj. PNS). Takto zjištěné hodnoty nacionalizace (z časového a teritoriálního hlediska) je následně možné relevantně porovnat a zjistit, zda dochází k odlišnému vývoji z hlediska nacionalizace stranických systémů v jednotlivých německých zemských stranických systémech po roce 1989. Předpokládáme, že tuto jednoúrovňovou analýzu německého politického subsystému z hlediska nacionalizace by bylo následně možné v budoucnu rovněž rozšířit na analýzu víceúrovňovou, která by spočívala v komparaci politického systému na úrovni národní a na úrovni jeho zemských politických subsystémů. V rámci této analýzy by následně došlo ke srovnání výsledků míry nacionalizace stranického systému (federální úroveň) s mírou nacionalizace jednotlivých stranických systémů na nižší úrovni (zemská úroveň) a volební účasti na úrovni jednotlivých spolkových zemí (zemské volby) a na úrovni federace (spolkové volby).

Jako empirický příklad možného použití PNS při výzkumu nacionalizace německých spolkových parlamentů uvádíme v následujících tabulkách hodnoty PNS (viz Tabulka 2) zjištěné v nové spolkové zemi Sasko-Anhaltsko ve volbách v letech 1990 až 2011 v případě všech relevantních stran, tj. těch, které obdržely alespoň 5 % hlasů (Tabulka 1).

Tabulka č. 1. Zemské volby: Sasko-Anhaltsko 1990–2011 (hlasy v % / mandáty)

Strana	1990		1994		1998		2002		2006		2011	
CDU	39,0	48	34,4	37	22,0	28	37,3	48	36,2	40	32,5	41
SPD	26,0	27	34,0	36	35,9	47	20,0	25	21,4	24	21,5	26
Die Linke (PDS)	12,0	12	19,9	21	19,6	25	20,4	25	24,1	26	23,7	29
GRÜNE	5,3	5	5,1	5	3,2	0	2,0		3,6	0	7,1	9
FDP	13,5	14	3,6	0	4,2	0	13,3	17	6,7	7	3,8	0
DVU	-	-	-	-	12,9	16	-	-	-	-	-	-
Ostatní	4,2	0	3,0	0	2,2	0	7,0	0	8,0	0	11,4	0
Celkem	100,0	106	100,0	99	100,0	116	100,0	115	100,0	97	100,0	105
Volební účast	65,1		54,8		71,7		56,5		44,4		51,2	

Zdroj: Parties and elections; Wahlen, Wahlrecht und Wahlsysteme.

¹⁶ Počet volebních obvodů se pohybuje od 3 (Sársko) do 128 (Severní Porýní-Wesfálsko) (Bundeswahlleiter).

Dosažené hodnoty PNS přitom dokládají, že míra nacionalizace sasko-anhaltského stranického systému byla ve sledovaném období velmi vysoká a sasko-anhaltský stranický systém tak lze (s ohledem na Caramaniho klasifikaci) klasifikovat jako nacionalizovaný stranický systém. Vysoké hodnoty PNS přitom nalézáme bez výjimky u všech stran, tj. jak velkých stran jako jsou CDU, SPD, či postupem času posilující Die Linke, která v roce 2006 nahradila v pozici druhé nejsilnější sasko-anhaltské strany SPD, tak malých jako jsou FDP či zelení. Podobně není mezi stranami výraznějších rozdílů v hodnotách PNS ani s ohledem na ideologickou profilaci stran, nebo fakt zda se jedná o tradiční „západní“ strany nebo Die Linke navazující na PDS. Poměrně překvapivě vysoké hodnoty nacionalizace (které bychom spíše očekávali v „západních“ spolkových zemích s ohledem na mnohem delší institucionalizaci tamních spolkových stranických systémů i stran) tak vybízejí k otázce, zda lze podobně vysokou míru nacionalizace očekávat i v dalších „východních“ spolkových zemích, nebo jsou výsledky ze Saska-Anhaltska anomálií a ve zbývajících spolkových zemích na východě Německa budou hodnoty PNS výrazně nižší.

Tabulka č. 2. Skóre stranické nacionalizace – zemské volby Sasko-Anhaltsko 1990-2011

Strana	1990–2011
	PNS (min. – max.)
CDU	0,969 – 0,981
SPD	0,967 – 0,978
Die Linke (PDS)	0,962 – 0,979
GRÜNE	0,952 – 0,986
FDP	0,913 – 0,988
DVU	0,964 – 0,980

Zdroj: Parties and elections; Wahlen, Wahlrecht und Wahlsysteme; vlastní výpočet.

4. Závěr

Cílem tohoto textu bylo nastínit teoretické možnosti (i omezení) analýzy regionálních politických subsystémů na příkladu Spolkové republiky Německo. Z několika výše uvedených výzkumných směrů, které se zabývají výzkumem nacionalizace považujeme za nejvhodnější nástroj pro zkoumání vývoje v oblasti zjišťování míry nacionalizace německých regionálních stranických systémů po roce 1989, z mnoha výše uvedených důvodů, Caramaniho (2004, 2005) koncept teritoriální dimenze stranických systémů, doplněný výpočtem skórem stranické nacionalizace (PNS), tak jej představili Jones a Mainwaring (2003). Použití této metody jsme se současně pokusili krátce demonstrovat na analýze relevantních politických subjektů a jejich volebních výsledků v jednotlivých volebních obvodech spolkové země Sasko-Anhaltsko v letech 1990 až 2011. Výsledné

hodnoty dokládají, že pomocí této metody je možné dosáhnout odpovídajících výsledků, přičemž překvapivě vysoké hodnoty nacionalizace sasko-anhaltského stranického systému, doložené v případě všech zdejších relevantních stran, vybízí k rozšíření analýzy na všechny zbývající německé spolkové parlamenty (jako subsystémy celostátního německého politického systému), což by mohlo potvrdit, či vyvrátit předpoklad o rozdílech v nacionalizaci mezi „západními“ a „východními“ spolkovými zeměmi, kde bychom očekávali vyšší míru nacionalizace u první z těchto skupin, což ovšem prezentované výsledky ze Saska-Anhaltska nepotvrdily.

Seznam literatury a zdrojů

- Berg-Schlosser, D. a Stammen, T. 2000. *Úvod do politické vědy*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku.
- Bertalanffy, L. von. 1969. *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. New York: George Braziller.
- Beyme, K. von. 2004. *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Bochsler, D. 2005. *The standardized Gini coefficient to measure party nationalization*. Lausanne: IDHEAP.
- Bundeswahlleiter*. [online]. [cit. 20. 5. 2015]. Dostupné z: <http://www.bundeswahlleiter.de>
- Caramani, D. 2000. *Elections in Western Europe since 1815: Electoral Results by Constituencies*. London: Palgrave.
- Caramani, D. 2004. *The Nationalization of Politics. The Formation of National Electorates and Party Systems in Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Caramani, D. 2005. „The Formation of National Party Systems in Europe: A Comparative-Historical Analysis.“ *Scandinavian Political Studies* 28 (4): 295-322.
- Chhibber, P. a Kollman, K. 2004. *The Formation of National Party Systems: Federalism and Party Competition in Canada, Great Britain, India, and the United States*. Princeton: Princeton University Press.
- Cox, G. W. 1997. *Making Votes Count: Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DB. 2003. *Basic Law for the Federal Republic of Germany*. Berlin: German Bundestag.
- Duverger, M. 1954. *Political Parties. Their Organisation and Activity in the Modern State*. London: Methuen.
- Flora, P., Kuhnle, S. a Urwin, D. (eds.). 1999. *State Formation Nation-Building and Mass Politics in Europe. The Theory of Stein Rokkan*. Oxford: Oxford University Press.
- Chytilek, R. 2007. *Zkoumání většinových volebních systémů*. Dizertační práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Brno.
- Chytilek, R. a Šedo, J. 2004. „Politické strany, teritoriální homogenita a postkomunistické země.“ *Středoevropské politické studie* 4 (1).
- Jones, M. P. a Mainwaring, S. 2003. „The Nationalization of Parties and Party Systems. An Empirical Measure and an Application to the Americas.“ *Party Politics* 9 (2): 139-166.
- Kasuya, Y. a Moenius, J. 2008. „The nationalization of party systems: Conceptual issues and alternative district-focused measures.“ *Electoral Studies* 27 (1): 126-135.

- Lipset, S. M. a Rokkan, S. 1967. „Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction.“ In: Lipset, S. M. – Rokkan, S. (eds.): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press, pp. 1-64.
- Olsen, J. a Hough, D. 2007. „Don't Think Twice, It's Alright: SPD-Left Party/PDS Coalitions in the Eastern German Länder.“ *German Politics and Society* 25 (3): 1-24.
- Parties and elections*. [online]. [cit. 20. 5. 2015]. Dostupné z: <http://www.parties-and-elections.de>
- Reif, K. a Schmitt, H. 1980. „Nine second-order national elections – A conceptual framework for the analysis of European election results.“ *European Journal of Political Research* 8 (1): 3-44.
- Rokkan, S., Campbell, A., Torsvik, P. a Valen, H. 1970. *Citizen, Elections, Parties. Approaches to the Comparative Study of the Processes of Development*. Oslo: Univesitetsforlaget.
- Rudzio, W. 2006. *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*. Wiesbaden: VS Verlag Für Sozialwissenschaften.
- Říchová, B. 2000. *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*. Praha: Portál.
- Sartori, G. 2005. *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*. Brno: CDK.
- Schmidt, M. G. 2007. *Das politische System Deutschlands*. München: Verlag C. H. Beck.
- Strmiska, M. 2003. „Conceptualization and typology of European regional parties: a note on methodology.“ *Středoevropské politické studie* 5 (2-3): 1-8.
- Strmiska, M. 2006. „Analýza voleb a posuzování stranického systému: poznámka k defektní konceptualizaci stranického systému.“ *Evropská volební studia* 1 (1): 92-97.
- Strmiska, M. 2007. „Volební arény, obvody a regionální oblasti. Poznámka k výběru a pojetí teritoriálních jednotek analýzy volebního chování ve víceúrovňových uspořádáních.“ *Evropská volební studia* 2 (2): 180-184.
- Strmiska, M., Chytilík, R., Šedo, J. a Eibl, O. 2009: *Volební komplexy zemí V4. Studie k pojetí víceúrovňového volebního prostoru*. Brno: CDK.
- Wahlen, Wahlrecht und Wahlsysteme*. [online]. [cit. 20. 5. 2015]. Dostupné z: <http://www.wahlrecht.de/ergebnisse/sachsen-anhalt.htm>

Příloha: Seznam zkratk použitých v textu

CDU	Křesťanskodemokratická unie Německa (Christlich Demokratische Union Deutschlands)
Die Linke	Levice (Die Linke)
DVU	Německá lidová unie (Deutsche Volksunion)
FDP	Svobodná demokratická strana (Freie Demokratische Partei)
GRÜNE	Spojení 90/Zelení (Bündnis 90/Die Grünen)
PDS	Strana demokratického socialismu (Partei des Demokratischen Sozialismus)
SPD	Sociálnědemokratická strana Německa (Sozialdemokratische Partei)